

26. Стартует приватизация госсобственности / Gündogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0130513253000000000000011000000>.
27. Туркменбаши заставит чиновников заговорить по-английски / Gündogar. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0110425050000000000000011000000>.
28. Туркменбаши урезал пенсии и наказал чиновников / Gündogar [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_4655000/4655434.stm.
29. Туркменистан // Информационный бюллетень, июль-август № 7–8 (47–48). – 64 с.
30. Туркменистану грозит кризис здравоохранения / Eurasianet.org – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav061305ru.shtml>;
31. Туркменская газета «Ватан» рассказала о необычном водном источнике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1079647440>.
32. Убирать хлопок опасно для здоровья / IWPR – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundog.newhost.ru/?0231042239000000000000011000000>.
33. Ужасные больницы — больные дети / IWPR. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundogar.org/?0231042492000000000000011000000>.
34. Ханамов Н. Как я стал революционером / Gündogar. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0243042525000000000000011000000>.
35. Черкез Ч.О. состоянии предпринимательства и рыночных отношениях в Туркменистане / Ч.О. Черкез // Эркин Туркменистан. – Свободный Туркменистан. № 7, апрель 2001. – 74 с.
36. Ыкльмов С. Новый Гулаг в Туркменистане / С. Ыкльмов // Эркин Туркменистан - Свободный Туркменистан. № 1, февраль, № 3, 2000. – 80 с.

УДК 323(478.9)

Добровольська А.Б.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОЛДОВИ: ІСТОРІЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглядаються процеси трансформації політичної системи Молдови в умовах її демократичного транзиту, що охоплюють період кінця 1980-х - початку 2000-х рр., досліджуються передумови і чинники еволюції спектра політичних партій.

Ключові слова: *пострадянський простір, Молдова, посткомуністична трансформація, політичні перетворення, проблеми демократизації.*

Добровольская А.Б. Трансформация политической системы Молдовы: история постсоветского периода.

В статье рассматриваются процессы трансформации политической системы Молдовы в условиях ее демократического транзита, охватывающих период конца 1980-х - начале 2000-х гг. Исследуются предпосылки и факторы эволюции спектра политических партий.

Ключевые слова: *постсоветское пространство, Молдова, посткоммунистическая трансформация, политические преобразования, проблемы демократизации.*

Dobrovolska A. **The transformation of the political system of Moldova: history of post-Soviet period.**

The article examines the processes of transformation of the political system of Moldova in terms of its democratic transition, covering the period of the late 1980s - early 2000s. Study the causes and factors of the evolution of the spectrum of political parties.

Keywords: *post-Soviet space, Moldova, the post-communist transformation, political transformation, the problems of democratization.*

Для країн пострадянського простору останні бідцш ніж двадцять років стали періодом істотної політичної й економічної трансформації. Політичний транзит нових незалежних держав передбачав переведення колишньої форми правління й державного устрою в іншу якість. Основний зміст трансформаційних процесів, що тут відбувалися, містив у собі перетворення тоталітарно-авторитарної системи з усіма її інститутами, структурами й відносинами в систему іншого типу з демократичними атрибутами. Однак серед країн, які фахівці із трансформації недемократичних режимів у демократичні називали «перехідними», кожна держава проявляла індивідуальні риси щодо динаміки та змісту перетворень, а деякі з них зовсім не наслідували демократичну модель.

Специфіка переходу від тоталітарного або авторитарного суспільства до демократичних форм правління обумовлює необхідність поглибленого осмислення наслідків цих трансформацій, а також напрямків і перспектив подальшого розвитку посткомуністичних суспільств. Практика реформ політичних систем у країнах перехідної демократії передбачає різноманітні підходи до вирішення схожих інституціональних проблем посткомуністичного розвитку, включаючи такі, як зміна політичного режиму, трансформація партійних систем, реформа інститутів публічної влади, поглиблення ідейно-політичного дискурсу, зміна принципів і методів взаємодії інститутів громадянського суспільства й держави та інше.

Політичні трансформації на пострадянському просторі являють собою суперечливий і різноманітний процес, регіональною особливістю якого стала необхідність одночасного перетворення політичної й економічної сфер, а нерідко - і набуття національно-державної ідентичності, сплески етнонаціоналізму й т.п. Динаміка й зміст трансформаційних процесів у кожній з пострадянських республік у

визначальному ступені залежали від культурної готовності націй до тих або інших змін.

Внаслідок внутрішніх соціокультурних проблем і геополітичних чинників ломка старих політичних інститутів і структур кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст. у Молдові протікала в обстановці гострих конфліктів і протиріч. Стабілізація соціально-політичної ситуації почала намічатися влітку 1992 року на тлі «заморожування» сепаратистського конфлікту в Придністров'ї та затвердження у 1994 р. нової конституції суверенної і незалежної держави - Республіка Молдова.

Прийняття нової конституції заклало правові основи демократичних інститутів, що створило фундамент для формування держави нового типу. Однак процес закріплення основ державності республіки супроводжувався розколом політичних еліт і сприяв реформатуванню політичної арени країни. Свободу, відстоюну переважно за участі Народного Фронту Молдови (НФМ), інституціалізувала Аграрно-демократична народна партія Молдови (АДПМ), що зуміла поступово відвоювати владу в НФМ.

Серйозні розбіжності з опонентами в Народного Фронту виникли вже після парламентських виборів 1990 р., коли на своєму травневому з'їзді він прийняв кілька резолюцій: про зміну назви Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки на Румунську Республіку Молдова; про офіційне затвердження етноніма «румунський народ» і глотоніма «румунська мова»; про автокефальну незалежність Церкви з назвою - Автокефальна Румунська Православна Церква Бессарабії, Наддністрянщини й Північної Буковини й т.п. Провідну національно орієнтовану політичну силу Молдови не цікавила можлива реакція суспільства на її дії. У підсумку, на перших багатопартійних виборах 1994 р. колишня сільська «номенклатура», що реорганізувалася в Аграрно-демократичну партію Молдови виявилася досить затребуваною, щоб повернутися до влади.

Заснована 19 жовтня 1991 р. парламентською групою «Сільське життя» АДПМ після проголошення незалежності Республіки Молдова займала центристський сегмент політичного спектра, однак перебуваючи при владі – розпочала досить радикальні реформи. АДПМ дала старт перетворенню державної власності в приватну, що в умовах розриву зв'язків з экс-радянськими республіками за відсутності власної бази

енергоресурсів сприяло глибокій деіндустріалізації країни. Ринкова трансформація супроводжувалася руйнуванням єдиного агропромислового комплексу; розпалися стійкі зовнішньоекономічні зв'язки, було перепрофільовано й закрито багато підприємств (більше 28% з них випускали продукцію військово-промислового призначення).

До кінця 1990-х рр. у Молдові, як і в інших колишніх союзних республіках, сформувалася національна держава, громадяни якої намагалися адаптуватися до нових ринкових умов в економіці, мінімуму держави в соціальній сфері й нових політичних інститутів - демократичних за формою й традиційних за змістом.

У наслідку низки урядових, фінансових, конституційних та іншого роду криз, що збіглися з перебуванням АДПМ у владі, на перший план вийшла проблема вибору подальших цілей і шляхів розвитку. У цих умовах на хвилі вимог соціальної справедливості ініціативу на електоральному полі Молдови повернула собі Комуністична партія, що традиційно експлуатувала це гасло. Факт того, що більшість населення країни прагла комуністичної реставрації в якості альтернативи проблемам перехідного періоду, підтвердила абсолютна перемога Партії Комуністів Республіки Молдова (ПКРМ) на парламентських виборах 2001 р.

Вибори 2001 р. продемонстрували поширену на пострадянському просторі тенденцію: коли демократично обраній, владі доводилося здійснювати болісні економічні реформи – на наступних виборах перевага опинялася вже на стороні не радикалів, а центристів або лівих – вихідців зі старої системи.

Переконливо перемагаючи у ході парламентських виборів, Партія Комуністів знаходилася при владі в Молдові протягом 9 років. Після тріумфальної перемоги на виборах 2001 р., одержавши 71 місце у парламенті Республіки ПКРМ змогла забезпечити собі конституційну більшість. В 2005 р. Партія Комуністів зберегла владу (57 депутатів) і була близька до третьої перемоги підряд, у квітні 2009 р., отримавши 60 місць у парламенті.

Молдова виявилася єдиною європейською країною, де компартія була правлячою партією, прийшовши до влади демократичним шляхом. Із приходом комуністів до влади виникли нові нюанси в партійній системі Молдови. ПКРМ здійснила спробу змінити обличчя молдавської партійно-

політичної системи (екстремальний або помірний плюралізм) за аналогією з Росією – з домінуванням правлячої партії. Запроваджені комуністами доповнення й зміни в електоральне законодавство й законодавство про політичні партії та інші суспільно-політичні організації, актуалізували й загострили проблему перспектив розвитку партійної системи в Республіці Молдова.

Політична практика після парламентських виборів 2001 р. показала, що ПКРМ маючи у своєму розпорядженні конституційну більшість у парламенті, здатна взяти на себе повну відповідальність за управління країною. Міцність позицій Комуністичної Партії була обумовлена наявністю у неї солідної електоральної бази, так і слабкістю опозиції, нездатністю іти на компроміси, як з боку правих, так і центристських політичних партій. Стійкість рейтингу комуністів на електоральному полі країни багато в чому забезпечувалася наявністю у лідерів ПК значного управлінського досвіду, що знаходило свій прояв у політичній гнучкості та здатності до оновлення цього політичного утворення.

За час свого існування Партія Комуністів нерідко міняла свої ідеологічні установки, чим викликала на свою адресу різку критику з боку своїх опонентів на лівому фланзі. Забезпечивши собі значну перевагу голосів виборців на виборах 2001 р. з обіцянками відновити будівництво соціалізму й комунізму на основі марксистсько-ленінської теорії, привести Республіку Молдова в Союз Росія-Беларусь і сприяти відродженню СРСР на нових основах, ПКРМ згодом змінила свій курс і вектор розвитку країни, оголосивши себе прихильницею європейської інтеграції.

Оскільки Партії Комуністів, як і будь-якій іншій партії, після приходу до влади необхідно було знайти найбільш ефективні шляхи й способи, які дозволять забезпечити досягнення мінімальних соціально-економічних і політичних стандартів, європейський вектор сприймався як інструмент досягнення цієї мети.

Під час знаходження Партії Комуністів у владі Молдовою був підписаний ряд документів, що зміцнювали політичну й економічну взаємодію з ЄС. Реалізація нового курсу, передумовою якого став вступ країни до СОТ (у травні 2001 р.), відбувалася відповідно до «Індивідуального плану дій РМ-ЄС на 2005–2007 роки» (підписано 22 лютого 2005 р. - за два тижні до парламентських виборів).

На першому засіданні парламенту нового скликання 24 березня 2005 р. делегати затвердили Декларацію про політичне партнерство з метою реалізації завдань європейської інтеграції, що передбачала загальний консенсус парламентських фракцій для просування стратегічного курсу на європейську інтеграцію. Всі політичні сили, представлені у парламенті, обраному в березні 2005 р., зобов'язалися спільно просувати європейську інтеграцію Республіки Молдова.

Як відзначає молдавський політолог І. Боцан, в 2005 р. ідея європейської інтеграції за своїм потенціалом була рівнозначна національній ідеї, що здатна згуртувати суспільство й надати політичному змагання партій рівнодіючий напрямок, тобто включити партії у боротьбу за визначення тієї, котра швидше й ефективніше приведе Республіку Молдова у Європейський союз [4].

У квітні 2007 р. лідер ПКРМ оголосив про «ліберальну революцію», а вже через рік уряд Республіки Молдова оприлюднив один із найбільш вражаючих списків об'єктів, що підлягають приватизації. Нові плани про приватизацію, намічені комуністами, у сукупності із програмами приватизації 1995–1996 й 1997–1998 рр., розробленими АДПМ, що спочатку була «замінником», а потім політичним союзником ПКРМ, набагато перевершували плани й обсяги приватизації, проведеної так званими демократами.

За час перебування комуністів у владі населення не відчувало позитивного впливу нового курсу на поліпшення життя в країні. Невизначеність ідеологічних установок на тлі складного соціально-економічного становища супроводжувалася поступовим зниженням рейтингу ПКРМ серед виборців. У селах, де склалося найбільш важке економічне становище, більше половини населення негативно оцінювали проведені в країні реформи, що проявилось у підсумках голосування 2009 р. Сільські мешканці зволіли віддати голоси за «нові партії» у владі: Ліберально-демократичну, Демократичну й Ліберальну, виразивши в такий спосіб невдоволення політикою комуністів.

Об'єднавши зусилля для боротьби з комуністами ці партії змінили статус ПКРМ, як домінуючої партії, на статус «нормальної», хоча й досить впливової. Однак роль і місце країни в процесі євроінтеграції кожна з опозиційних комуністам сил, які створили «Альянс за європейську

інтеграцію» (АСІ), бачила по-своєму. Для одних це процес об'єднання із сусідньою державою – Румунією. Для інших – входження в ЄС повноцінною самостійною державою, з орієнтацією на стандарти й цінності ліберальної демократії. Для третіх – «середній шлях», що передбачає можливість дружніх відносин з усіма.

Внаслідок розбіжності поглядів політичних сил, що увійшли до складу Альянсу його доля була досить складною, а перебування у владі супроводжувалося затяжними кризами й конфліктами. Молдова три роки (з 2009 р.) жила без президента, адже чотири спроби обрати главу держави у парламенті провалились, аж поки 23 березня 2012 р. президентом не був обраний Ніколай Тімофті. У 2013 р. коаліція ледь не припинила своє існування, коли 13 лютого лідер ліберал-демократів В.Філат заявив, що керована їм партія виходить із угоди про створення АСІ.

В умовах політичних конфліктів і розбіжностей країна продовжувала рухатися взятим у березні 2005 р. курсом на європейську інтеграцію. Кульмінацією процесу зближення з ЄС стало підписання (разом з Україною і Грузією) 28 червня 2014 р. Угоди про асоціацію Молдови з ЄС. Представники правлячої в країні Коаліції проєвропейської політики (КПП) заговорили про реальні перспективи вступу Молдови в ЄС у найближчому (5–10 років) майбутньому.

На геополітичний вектор розвитку країни міг істотно вплинути результат виборів 2014 р., оскільки лідер соціалістів І. Додон відкрито висловлювався що метою його партії є денонсація підписаної урядом Молдови угоди про асоціацію з Євросоюзом і курс на зближення з Євразійським економічним союзом. Зважаючи на те, що європейський вектор розвитку не дозволив правлячій коаліції скільки-небудь поліпшити соціально-економічне становище в країні, а її перебування при владі супроводжувалося затяжними політичними кризами, маятник електоральних переваг міг у черговий раз качнутися у бік лівих.

Із часів заборони Комуністичної партії у серпні 1991 р. лівий сегмент політичного спектра займали два формування: Соціалістична партія Молдови (СПМ) і Рух «Unitatea – Єдність». На парламентських виборах 1994 р. вони створили виборчий блок й одержали 28 мандатів з 104. Однак після своєї реєстрації у квітні 1994 р. Партія комуністів Республіки

Молдова швидко відвоювала симпатії громадян, що дотримувалися лівих поглядів, і, практично, вивела дві вищезгадані партії з політичного життя.

Перевага на боці комуністів могла знов опинитися у результаті виборів 2014 р. За час перебування в опозиції, активність ПКРМ була постійною й надзвичайно високою. Попри те що після поразки у ході дострокових виборів у липні 2009 р. більшість експертів і спостерігачів пророкували поступове вгасання й розпад молдавських комуністів, посиляючись на досвід інших партій, які, втративши владу, через певний проміжок часу припиняли своє існування або вливалися в інші організації, ПКРМ не тільки витримала тиск з боку Альянсу за європейську інтеграцію, але й зберегла свій вплив, залишаючись провідною опозиційною силою Молдови.

У листопаді 2014 р. за комуністів була готова віддати свої голоси половина громадян країни. Однак мінливість програмних спрямувань і втрата ряду відомих фігур, що перейшли в інші політичні сили, похитнули позиції партії. Поступове сповзання ПКРМ до центру політичного спектра послужило для соціалістичних проросійських партій, з одного боку, і соціал-демократичних – з іншого приводом для спроб змагатися з комуністами на лівому електоральному фланзі. СПМ, Партія соціалістів, Рух «Рівноправність», Союз праці «Патрія – Батьківщина» і Рух молдавських гастарбайтерів у Москві «Партія – Молдова» давно звинувачували ПКРМ у тому, що вона перестала бути справжньою комуністичною партією, що вона змінила свій зовнішньополітичний вибір - із проросійського на прозахідний.

ПКРМ завжди була партією, схильною до зміни своїх зовнішньополітичних орієнтирів. Коли це могло забезпечити залучення досить великого проросійського електорату, ПКРМ шукала зближення з Росією й виступала з ідеєю євразійської інтеграції. А коли виникала потреба знайти потенційних партнерів по коаліції (як це було в 2004–2007 р.), ПКРМ виступала з проєвропейськими ініціативами і вимагала виведення російських миротворців із зони придністровського конфлікту.

Якщо у своїй програмі 2001 р. Партія комуністів ідентифікувала себе як проросійська партія й обіцяла «розглянути питання про приєднання Молдови до Союзу Росії й Білорусії», то вже з 2004 р. ПКРМ виступає за євроінтеграцію Молдови. У передвиборній програмі ПКРМ 2005 р.

європейська інтеграція винесена окремим пунктом. При цьому як пріоритет виділялися й відносини з найближчими сусідами – Україною та Румунією. Окремий пункт «ставлення до Європейського Союзу» було внесено й у програму 2009 р. У ту ж програму був включений і пункт «ставлення до СНД», але він слідував за пунктом «ставлення до ЄС». ПКРМ ідентифікувала себе як – «європейська ліва партія» [7].

Після 9-літньої перерви, у програмі 2010 р. ПКРМ повертається до теми євразійської інтеграції. Лідер ПКРМ Володимир Воронін, починаючи з 2010 р., неодноразово у своїх виступах озвучує цю ідею. Однак коли інші ліві партії виступили з ідеєю вступу Молдови у Митний Союз, ПКРМ зайняла вичікувальну позицію. І тільки після того як Соціал-демократична партія зуміла зібрати понад 200 тис. підписів на підтримку референдуму, ПКРМ вирішила перехопити цю ініціативу й вийти з нею у парламенті. Розбіжності у ставленні до стратегічної установки на проведення референдуму й денонсацію Угоди про асоціації з ЄС вилилися у відкритий конфлікт 7 червня 2014 р. на пленумі ЦК ПКРМ.

У результаті в 2014 р., на відміну від усіх попередніх виборів, які проходили в країні протягом останніх 15 років, Партія комуністів уже не виступала як головний опонент правим партіям, поступившись цією нішею політичного спектра соціалістам. Ослаблення позицій ПКРМ дозволило соціалістам перехопити ініціативу на лівому фланзі.

Оцінюючи перспектив соціалістів необхідно визнати, що традиційна соціальна база соціал-демократії в Молдові, як і в інших країнах СНД відсутня. Як правило, соціальну базу партій соціал-демократичного спрямування представляють в основному промисловий пролетаріат, «нові бідні», тобто працівники бюджетної сфери і пенсіонери, а також представники нового середнього класу, орієнтовані на демократичні цінності та принципи соціальної держави. Зміна соціально-класової структури суспільства, що супроводжується скороченням чисельності робітничого класу, його деконцентрацією та старінням, дає про себе знати на пострадянському просторі, що є для партій соціалістичного спрямування негативним фактором.

У Молдові, де чисельність робітничого класу традиційно була незначною, ситуація ускладнюється глибокою соціальною диференціацією населення, ростом соціальних груп, які перебувають на межі бідності, що

набуває стагнуючий характер. Вирішення завдання розширення електоральної бази й числа прихильників у такій ситуації залежить від того, наскільки соціалісти зможуть включити до порядку денного актуальні питання економіки, політики й соціального життя.

У Молдові політичний вибір електорату завжди безпосередньо корелював з оцінкою реформ і рівнем задоволеності життям тих чи інших соціальних груп. У політичних орієнтаціях виборців рівень і якість життя, соціально-економічні маркери, завжди були визначальними. Після більш ніж двадцяти років невдалих перетворень ідея відновлення соціальної справедливості в Молдові стає домінуючою, що сприяє зміцненню позицій соціалістичних та соціал-демократичних партій.

Найбільш успішним для соціалістів був 1994 р., коли у блоці з рухом «Унітатя – Єдність», вони отримали на виборах 25% голосів виборців. Однак згодом Соціалістична партія Молдови розкололася: з неї виділилася Партія соціалістів Республіки Молдова (ПСРМ) під керівництвом Е.Смирнова, яка набрала на виборах 1998 р. лише 0,59%. Більшість лівого електорату дісталася ПКРМ, яка тоді взяла самостійну участь у виборах.

В 2001 р. Партія соціалістів відтворила блок «Єдність» з Республіканською партією й Партією прогресивних сил, що виступив зі слоганом «З Росією на вічні часи!». Блок набрав усього лише 0,46%. Зважаючи на те, що з часу свого заснування ПСРМ позиціонувала себе як послідовно проросійська, в 2005 р., коли ПКРМ перейшла на антиросійські позиції, соціалісти отримали шанс пройти у парламент. Однак виборчий блок «Патрія – Батьківщина», в який об'єдналися дві соціалістичні партії, отримав на виборах лише 4,97%, у той час як для проходження блоку було потрібно одержати 9%. Напередодні виборів 2010 р., соціалісти виступали у коаліції з Партією комуністів. Їхній лідер Вероніка Абрамчук тричі ставала депутатом парламенту від ПКРМ.

У 2012 р. Партія соціалістів знову з'явилася у соціологічних рейтингах як самостійна сила. Поштовхом до її відродження став вихід І.Додона, З. Гречаної і В. Абрамчук із ПКРМ (листопад 2011 р.) та їхнє приєднання до ПСРМ. Ослаблення позицій ПКРМ дозволило соціалістам переходити ініціативу на лівому фланзі. В 2014 р. ПСРМ вела свою кампанію надзвичайно енергійно. Головним її змістом стала теза про вступ Молдови у Митний союз. Партію підтримали в Москві. Після бесіди В.

Путіна з лідерами соціалістів, стало ясно, що на лівому фланзі ПСРМ явно претендує на роль фаворита. Водночас перемога соціалістів на парламентських виборах у листопаді 2014 р. виявилася досить несподіваною оскільки на початку року їхній рейтинг коливався у межах одного відсотка.

Головним аутсайдером виборів виявилася ПКРМ В.Вороніна, у минулому - найсильніша опозиційна сила, яка втратила більше половини своїх виборців (чотири роки тому за неї віддали голоси понад 44%). З ослабленням Партії комуністів, лівий електорат розподілився між кількома партіями, нездатними самостійно отримати владу в країні. Хоча лівий електорат в Молдові сьогодні помітно перевершує правий, (у співвідношенні приблизно 60 на 40%), його консолідації заважають роздробленість лівих партій і недовіра один до одного їх лідерів.

Тенденція «зсиковзування до центру» колишніх антагоністичних партій правого і лівого спрямування, яка намітилася, після більш ніж 20 років багатопартійності, сприяла стиранню граней між традиційними політичними нішами. Якщо раніше на лівому фланзі переважала Партія комуністів, набираючи 40–45% голосів виборців; на правому - Ліберально-демократична партія (близько 25–30%), то тепер такого політичного ядра немає. У результаті виборів 2014 р. політичне поле – і праве і ліве – виявилось роздроблене. Всі партії, що пройшли до парламенту, набрали по 15–20% [5]. Це означає, що влада неминуче буде нестійкою.

Бажання зміцнити свої позиції після невдачі на виборах змусило ПКРМ вступити в переговори про можливість створення після виборів так званої великої коаліції у складі Демократичної партії, Ліберально-демократичної і Партії комуністів. Завдяки союзу з ПКРМ правляча в країні Коаліція проєвропейської політики (КПП) зуміла забезпечити правим партіям більшість (55 місць у парламенті проти 46-ти у лівих партій), необхідне для формування уряду і керівних органів парламенту.

Конформізм ПКРМ став проявом їх перетворення на команду політичних менеджерів, для яких головною є ефективність прийнятих рішень (заради цього вони можуть погодитися на будь-які компроміси). При цьому швидке отримання результату спрямоване на забезпечення свого статусу, а не на просування інтересів певних соціальних сегментів, що свідчить про картелізацію партії.

Вступ ПКРМ у правлячу коаліцію з правими партіями на основі ідеї «проєвропейської інтеграції» ще більше посилив недовіру до комуністів серед пересічних виборців, що знайшло свій прояв на виборах до місцевих рад 2015 р. Найбільші втрати знову зареєструвала ПКРМ, яка з 38,75% районних і муніципальних радників в 2011 р., опустилася до 10,22%. Якщо в 2011 р., ПКРМ отримала 32,37% місцевих обранців, то зараз – лише 11%. Співпраця комуністів з КПП зміцнила позиції її конкурентів.

Колишні виборці комуністів перерозподілилися між Партією соціалістів (ліва проросійська партія) і лівопопулістичною «Батьківщиною» («Patria») (потім Наша Партія) Ренато Усатого. Обидві партії змогли набрати популярність протягом року завдяки критиці правлячої коаліції. Однак, незважаючи на зростання числа прихильників лівих партій, жодна з них не зуміла піднятися до рівня ПКРМ. Поява нових «проросійських» партій скоріше роздробила «лівий» електорат, ніж згуртувала. У 2015 р. Наша Партія отримала – 8,13% місцевих радників і 11,12% районних і муніципальних радників, у той час як Партія соціалістів – 12,25% місцевих радників і 16,60% – районних і муніципальних радників [2]. В цілому, політичний розклад між правими і лівими силами не зазнав великих змін. Праві як і раніше утримують більшу частину місцевої адміністрації, завдяки повній залежності місцевих бюджетів від фінансування з центру.

Сьогодні партійний спектр Молдови перебуває у процесі формування, і його стан є у край нестабільним. У суспільстві ще не сформована чітка соціальна структура, політичні орієнтації соціальних груп аморфні й мінливі, чому сприяє й розпливчастість партійних ідеологій. Традиційне розмежування партій на праві (ліберальні й християн-демократичні); ліві (соціал-демократичному, соціалістичному й комуністичні) у випадку Молдови не працює, оскільки незважаючи на назви, ідеології що просуваються партіями, по суті зводяться до боротьби двох колективних історично сформованих видів пам'яті пов'язаних з радянською (комуністичною) і румунською ідентичностями.

Республіка Молдова практично єдина в Європі країна, де криза національної ідентичності являє собою визначальний фактор у поляризації поглядів політичних сил. Починаючи з виборів 1994 р. дане питання постійно використовується у передвиборних кампаніях. Серйозні дебати

між партіями на соціально-економічні та політичні теми найчастіше навмисне підміняються етнолінгвістичними, історичними і т.п. суперечками. Такого роду дискусії мають максимальний пропагандистський вплив - вони звернені безпосередньо до почуттів громадян і до природної потреби національного самовизначення.

Умовність політичного спектру призвела до того, що громадяни РМ у своїй масі залишаються байдужими до партій, не довіряють їхнім лідерам, уникають членства в них. У Молдові тільки починається формування інфраструктури громадянського суспільства, що здатне забезпечити умови для інституціоналізації реально мотивованих «груп», об'єднань, партій, здатних представляти інтереси різних верств населення у структурах влади. Оскільки суспільство перехідного періоду на даний момент відрізняється високим ступенем фрагментарності, політичні й економічні реформи в країні здебільшого ініціюються владою, а не інститутами громадянського суспільства, а більшість демократичних інститутів носить декоративно-імітаційний характер.

За рівнем політичного плюралізму й конкуренції, реальної участі партій у прийнятті політичних рішень Молдова випереджає більшість країн пострадянського простору, хоча й помітно поступається своїм західним сусідам по ступеню зрілості партійної системи.

Характер пострадянських трансформацій Молдови багато в чому пояснює ефект інституту бюрократії як структуроутворюючого елемента політичної системи та його експлуатації домінуючими акторами у власних цілях. Механізмом відтворення політичної корупції в Молдові, як й інших державах пострадянського простору, стала приватизація. З початком процесів приватизації в країні політика стала сприйматися як прибутковий бізнес, що у свою чергу спричинило появу політичних амбіцій у процвітаючих бізнесменів. Так, лідерами Соціал-демократичної партії (СДП) і Ліберал-демократичної партії Молдови (ЛДПМ) є досить успішні бізнесмени.

У межах бюрократичних систем сили, що перемогли на виборах, прагнуть використати демократичні інститути для збереження нового статусу на свою користь. Прийшовши до влади, ці сили отримують контроль над державним апаратом, інформаційним простором, силовими структурами та основними галузями економіки. Так на думку молдавських

експертів, сьогодні всі державні органи Молдови, включаючи Конституційний суд, ЦВК, Вищу судову палату, Апеляційну палату та інші, перебувають під контролем КПП, а точніше – під контролем двох-трьох олігархів, які заправляють усіма справами у коаліції [3].

У республіці Молдова утворена партійно-політична монополія на формування структур виконавчої влади. Парламентські партії уклали угоду про рекрутизацію управлінських кадрів, їх підбір за політичними критеріями. Наслідком цього, на думку ряду експертів, стала наявність серед міністрів і керівників департаментів усіх рівнів управлінців, професійна підготовка яких не відповідає профілю роботи їхніх установ.

Аналітики Молдови відзначають, що в основі партійного будівництва переважають харизматично-стратові структури з родинними відносинами. Процес формування партій часто спирається на авторитет харизматичного лідера, а ідеологічна основа - на «гострі проблеми окремих страт». Саме лідери партій виражають актуальні проблеми суспільства, найчастіше не розглядають конкретні шляхи їхнього вирішення. Престиж лідера часто «відірваний» від рейтингу партії [1].

Яскравим проявом такої тенденції у партійному будівництві стала поява в 2014 р. у політичному спектрі Молдови партії «Батьківщина» («Patria») на чолі з бізнесменом Р. Усатим. Ще на початку року ніхто в країні не підозрював про його існування. Однак за три-чотири місяці до виборів йому пророкували вже близько 10–15%, і це було досить несподіваним, оскільки ні повноцінної програми, ні підготовленої команди однодумців у Р. Усатого не було. Зате були харизма, напір, упевненість в успіху й гроші. Хоча «Батьківщина» і була знята з парламентських виборів 2014 р. через підозри у використанні зовнішнього фінансування, проте вже у 2015 р. Наша Партія Р.Усатого на місцевих виборах здобуває перемогу. Зліт цієї партії свідчив про розчарування населення країни і у владі, і в опозиції та про бажання бачити нові обличчя в політикумі.

Недостатність структурних реформ в економіці робить Молдову найбільш слаборозвиненою з європейських посткомуністичних країн (не враховуючи Косово). Низька якість життя населення й рівень його доходів, нестійка політична обстановка й гострі проблеми економічного розвитку ускладнюють здатність влади контролювати цілісність держави, а також демографічну, політичну й економічну ситуацію. Проблематичними є й

процеси політичної трансформації, пов'язані з подоланням конфліктів і забезпеченням безпеки розвитку, що, у свою чергу, перешкоджає залученню інвестицій, заважає економічному зростанню держави. Всі ці фактори дозволяють віднести Молдову до «нестабільних» держав. За оцінками провідних американських політологічних інститутів 2013 р., ситуація стабільності в РМ була нижче середнього рівня (індекс загроз тут склав – 76.5 – небезпечний рівень ризиків) [8].

«Нестабільні держави» не здатні протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. Згідно з рядом експертних оцінок, процес політичної трансформації «нестабільних держав» може займати, від 20 до 40 років [6]. У той же час варто враховувати, що демократія не приживається у ситуації високих зовнішніх і внутрішніх загроз.

Таким чином, можемо констатувати, що політична трансформація в Молдові являє собою суперечливий і багатоваріантний процес, головний зміст якого виражається у змінах політичної сфери. Багатофакторність політичної трансформації обумовлює її нерівномірність і неоднозначність, тому результатом транзитивного процесу є співіснування в країні демократичних й інших альтернативних тенденцій розвитку.

Використані джерела та література:

1. Бражко В.А., Мокану В.И. Особенности и тенденции политического процесса в республике Молдова в условиях кризиса / В.А. Бражко, В.И. Мокау // Социологические исследования. 2012 – № 12. – С. 37–41. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://easocman.hse.ru/socis/>.
2. Всеобщие местные выборы 14 и 28 июня 2015 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-democracy.md/ru/elections/local/2015/>.
3. Тодуа З. Падение: История о том, как и почему Партия коммунистов Республики Молдова отказалась от победы / Зураб Тодуа // Свободная мысль. – 2015 – №5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svom.info/entry/527-padenie-istoriya-otom-kak-i-pocemu-partiya-kommu/>.
4. Боцан И.. Партии и демократизация Республики Молдова / Игорь Боцан. 3 декабря 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-democracy.md/ru/monitoring/politics/comments/20081203/>.
5. Парламентские выборы в Молдавии 2014 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
6. Политические трансформации «нестабильных государств» СНГ: Доклад по материалам круглого стола (Фак-т мировой политики МГУ им. М.В. Ломоносова, 24 апреля 2013 г.) / сост. Д. Б. Малышева / Центр политических систем и культур, Фак-т мировой политики МГУ им. М.В. Ломоносова. – М. : Ин-т востоковедения РАН, 2013. – 34 с.

7. Тезисы предвыборной программы ПКРМ по ключевым областям. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-democracy.md/ru/elections/parliamentary/20092/opponents/pcrm/>
8. Failed States Index 2013: Рейтинг несостоятельности государств мира 2013 года // Центр гуманитарных технологий Информационно-аналитический портал. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/06/25/6017>.

УДК 323.2:316.422 (478.9)

Рудяков П.М.

ПОСТРАДЯНСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА МОЛДОВИ ТА ЕЛЕМЕНТИ НЕСИСТЕМНО-АСИНХРОННОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В НЕЙ

У статті розглянуто трансформаційно-модернізаційні практики у Молдові, проаналізовано їхні наслідки. Визначено специфіку національної моделі пострадянської трансформації. Зроблено висновок щодо її обмеженої результативності та несистемного характеру.

Ключові слова: модернізація, трансформація, молдовська модель, фактор Росії, Придністровський фактор, несистемність.

Рудяков П.М. Постсоветская трансформационная парадигма Молдовы и элементы несистемно-асинхронной модернизации в ней.

В статье рассматриваются трансформационно-модернизационные практики в Молдове, анализируются их последствия. Определена специфика национальной модели постсоветской трансформации. Сделан вывод о ее ограниченной результативности и несистемном характере.

Ключевые слова: модернизация, трансформация, молдавская модель, фактор России, Приднестровский фактор, несистемность.

Rudyakov P. The post-Soviet transformational paradigm in Moldova and the elements of unsystematic asynchronous modernization in it.

This article discusses the practice of transformation and modernization in Moldova, their implications are analyzed. The specificity of the national model of post-Soviet transformation is determined. Was concluded about its limited effectiveness and non-system character.

Keywords: modernization, transformation, Moldovan model, factor of Russia, Transnistria factor, unsystematic nature.

Аналіз пострадянської трансформації у Республіці Молдова дає багатий, у всіх відношеннях корисний матеріал для вивчення, з одного боку, специфічних, унікальних факторів, з іншого, – таких, які підпадають під дію загальних правил і закономірностей, обумовлених досвідом нових незалежних держав. Ідеться як про індивідуальний, так і про колективний досвід у переході кожної із пострадянських держав окремо й усіх їх разом